

KELLÉKSZAVATOSSÁG

VÉTKES ÉS VÉTLEN FELELŐSSÉG AZ ADÁSVÉTELI JOGVISZONYBAN

1. DOGMATIKAI PROBLÉMA

Marton Géza, A polgári jogi felelősség 23: „A felelősség elmélete meg akar szabadulni abból a zavaros helyzetből, melybe saját tétele vitte, azáltal, hogy a felelősség egyetlen elismert alapját a vétkesség képezi. Ezért kizárja egyszerűen teljesen a felelősség köréből azokat az eseteket, melyeknél a felelősség vétkesség nélkül jelentkezik, és ezeket egy mesterségesen létrehozott új fogalom, a garancia körébe sorolja...”

2. RÓMAI JOGI JOGESET

A vétkes és a vétlen felelősség szimbiózusa történetileg elfogadott jelenség, bár az eltérő felelősségi jogalap precíz megkülönböztetése sohasem volt problémamentes. Nézzünk a római adásvételi jog köréből erre egy példát: Ulpianus D. 19,1,13 pr.-1 (32 ed.)

Iulianus 15. könyvében a vételi kereset alapján történő elítélésnél különbséget tesz, hogy valaki tudva adott el hibás dolgot vagy a hibáról nem tudva tette ezt. Azt mondja ugyanis, ha valaki beteg marhát vagy hibás épületfát adott el, ha nem tudva tette, csak annyit kell teljesítenie a vételi kereset alapján, amennyivel kevesebbért vettem volna meg a dolgot, ha valódi állapotát ismertem volna. Ha azonban az eladó tudott a hibáról, de elhallgatta és becsapta a vevőt, akkor minden olyan kárért felel a vevő fele, amely a vevőt érte ebből a vételből kifolyólag. Ha tehát az épületfa hibája miatt a ház összeomlott, a ház becsértékét, ha pedig a marhája elpusztult a beteg marha által okozott fertőzés folytán, annyit kell szolgáltatni, amennyi a vevő érdeksérelme abból, hogy az eladó nem megfelelő marhát adott el.

(1)Ugyanúgy ha valaki tolvajt (tolvaj rabszolgát) adott el vagy szöktetett, ha tudva (tette ezt), köteles mindezért helytállni, amennyi a vevő érdeksérelme, hogy ne csapják be. Ha viszont (a hibáról) nem tudva adta el, akkor felel a szökött miatt, amennyivel kevesebbért vette volna meg, ha tudta volna, hogy szökött, de nem felel a tolvaj miatt.” A különbség oka az, hogy a szököttet nem lehet (zavartalanul) bírni (birtokolni), ezért mintegy evictió (elperlés) címén felel az eladó, míg a tolvajt zavartalanul birtokolhatjuk.

A fragmentum a Digesta 19,1 titulusában található, amelynek címe *De actionibus empti et venditi*. A klasszikus római jogász a konszenzuális adásvételi szerződés alapján indítható, a jóhiszeműség elvén alapuló keresetekről értekezik, amelyeket a praetor dolgozott ki edictumában. A *iudicia bonae fidei* a szerződési jogban felróhatósági alapon indíthatóak,

szerződésszegés esetén.

Ulpianus az idézett szövegben Julianust idézi, kellékhibákat tárgyal. Köztudott, hogy a római jog a kellékhibát különös részi problémaként kezelte és dogmatikailag az adásvételre korlátozta. Julianus és Ulpianus alapvetően a jóhiszemű ill. a rosszhiszemű (a vétlen ill. a vétkes) eladó között különböztet, ahhoz igazítja a marasztalás mértékét. Ráadásul, a kazuisztikus érvelési technikának megfelelően, különböző árukat ill. kellékhibákat vesz sorra: beteg állat vagy nyáj, hibás gerenda, *fugitivus*, a szökött ill. *fur*, a tolvaj rabszolga.

3. VÉTLEN ELADÓ - VÉTKES ELADÓ

A vétlen eladó (*venditor ignorans*) marasztalásának mértéke a *quanto minoris essem empturus*, amennyivel kevesebbet vette volna meg a vevő az árut, ha ismerte volna a hibát.

A vétkes eladót (*venditor sciens*), aki tudva eltitkolta a hibát és becsapta a vevőt, a teljes érdeksérelemben kell marasztalni. Ha a gerenda hibája miatt az épület összedől vagy a beteg állat miatt az egész nyáj elpusztul, az egész épület ill. nyáj értékét kell megtérítenie (*interesse*).

A fragmentum itt a *bona fides*-alapú praetori adásvételi jogból indul ki. A *venditor sciens*, a vétkes eladó felelőssége az *interesse* erejéig tehát magától értetődő. Meglepő viszont a *venditor ignorans*, a vétlen eladó helytállási kötelezettsége, hisz ő nem vétett a jóhiszeműség ellen.

A megoldás kulcsát az 1. §. tényállási variációi szolgáltatják, ahol a jogász kazuisztikus érvelését a rabszolgavétel témaköréből egészíti ki. Itt is két felelősségi variációt elemez, két különböző áruval és eltérő megoldással: a vétkes ill. vétlen eladó szökött vagy tolvaj rabszolgát adott el.

A *venditor sciens* mindkét *vitium* esetén felel az *interessére*, azaz a vevő teljes érdeksérelmére. Ez a döntés ismét megfelel a vétkes felelősség alapelveinek: ha tudva hibás árut szolgáltat az eladó, helyt kell állnia (dolózus magatartásáért).

Vétlen eladó??

Az adásvételnél érvényesülő vétkes felelősség elvéből viszont az következne, hogy a *venditor ignorans* egyáltalán ne feleljen.

Ulpianus mégis kivételt tesz, különböztet a hiba (*vitium*) jellege szerint: A *fugitivus* eladója felel, csupán a *fur* eladója mentesül a felelősség alól. A jogász indoklással is szolgál: szerinte a *fugitivus* esetében fennáll az elperlés kockázata, míg

a *furnál* nem.

4. MEGGYŐZŐ-E ULPIANUS ÉRVELÉSE?

Az első pillantásra gyanút ébreszt, hogy a kellékhibáért való helytállást a joghiba miatti elperlés lehetőségével indokolja, ami dogmatikailag nem tiszta érvelés. Az Ulpianus által előrevetített szituáció akkor állna elő, ha a szökött rabszolgát a tulajdonos hozzájárulása (beleegyezése, akaratnyilatkozata) nélkül jogosulatlanul adták volna el.

A rabszolga *fugitivus* volta ugyanakkor kellékhiba, amely az *aedilis curulis* edictumában is szerepel. A *fugitivus* definícióját D. 21,1,17 pr.-1 alatt találjuk a Digestában: az a rabszolga minősül *fugitivus*nak, aki a dominusa házáat azzal a szándékkal hagyja el, hogy elrejtőzzön és sohase térjen vissza. A rabszolga szökött volta tehát objektív ismérvek alapján állapítható meg. Ez kellékhibaként akkor is releváns, ha az ilyen rabszolgát maga a tulajdonos adta el a gyanútlan vevőnek. Ekkor az elperlés lehetősége kizárt, az eladó mégis felel, méghozzá vétkességtől függetlenül a kellékhiba miatt. Ulpianus érvelése tehát nem ad kielégítő magyarázatot arra, hogy miért felel az eladó a *fugitivus*, és miért nem a *fur* esetében.

5. AZ AEDILIS CURULIS EDICTUMA

Az eltérő döntés oka a kellékszavatosság történeti fejlődésében keresendő. Ennek első forrása az *aediles curules* edictuma (D. 21,1,1,1 Ulp.):

Az aediliszek elrendelik: „Akik rabszolgákat adnak el, hozzák a vevők tudomására, melyiknek mi a betegsége vagy hibája, melyik szökött vagy csavargó és melyiket terheli *nox*a; mindezt, amikor rabszolgákat adnak el, kötelesek helyesen és nyilvánosan kijelenteni. Ha egy rabszolgát ezekkel (az előírásokkal) ellenkezően adtak el, vagy nem olyan állapotban volt, amit (az eladó) az eladáskor mondott vagy ígért, ami miatt (a vevő) állítja, hogy (az eladó) helytállni köteles: akkor a vevőnek és mindazoknak, akikhez a dolog tartozik, megadjuk a perlési lehetőséget arra, hogy a rabszolga visszavéttessék.

Róma piacfelügyelői adásvételi előírásokat fogalmaztak meg, mely szerint az eladókat szigorú tájékoztatási kötelezettség terheli: Nyíltan közölni kell a vevővel, ha az eladásra kínált rabszolgának valamilyen betegsége, testi hibája van, ha az szökött, csavargó vagy *nox*a terheli (azaz deliktumából eredően a mindenkori tulajdonosa ellen *actio poenalis* / *noxalis* lenne indítható.

A piacfelügyelők tájékoztatást követeltek bizonyos *vitia corporis et animi* vonatkozásában, amelyek ismerete a vevő akaratelhatározását ill. a vételárról folytatott alkut döntően befolyásolhatta. A tájékoztatási kötelezettség feltétel nélkül terheli az eladót, azaz független attól, hogy ő a hibát ismerte-e vagy sem; objektív felelősségről van tehát szó (D. 21,1,1,2). Egyetlen megszorítást ismert az aediliszi jog, a vevő megvizsgálási kötelezettségét (a *culpa in contrahendo*

megfelelője): ha a hiba nyilvánvaló vagy megvizsgálással megállapítható lett volna, akkor a vevő nem érvényesíthet szavatossági igényt (D. 21,1,1,6). A piacrendészeti szabályok védeni akarják a vevőt az eladó csalárd magatartásától, de nem akarják könnyelműsége ösztönözni. A *caveat emptor* elve – „Augen auf, Kauf ist Kauf” – továbbra is érvényes. Csak az edictum szigorúan körülhatárolt hiba-katalógusán belül élveznek védelmet a vevők.

Nagy jelentőséggel bír még az edictum következő mondata: *sive adversus quod dictum promissumve fuerit cum veniret, fuisset*. Ezen generálklauzula révén az *aediles curules* szabad teret nyit a szerződő feleknek az objektív felelősség tetszés szerinti kiterjesztésére. Ha az eladó hajlandó bizonyos tulajdonságok meglétét vagy hibák hiányát kifejezetten megígérni (*dictum*, formátlanul, *promissum*, stipulatio formájában), akkor azokért is objektív alapú kellékszavatosság terheli. Az edictum hiba-katalógusa a privátautonómia keretében tehát tetszés szerint kiterjeszthető. Vagy úgy is fogalmazhatunk, hogy az áruforgalom biztonsága ill. a fogyasztók védelme érdekében az eladót vétkességtől független felelősség terheli az árura vonatkozó kifejezett kijelentéseierért. A jogász azonban gondosan különböztet a jogilag releváns *dicta et promissa* és a *laudatio*, az áru pusztá feldicsérése között.

Az edictumhoz kapcsolódó szankció a *iudicium dare*, a bírósági jogérvényesítés lehetővé tétele, amelynek keretében a vevő hat hónapon belül elállást ill. egy éven belül vételárcsökkentést érvényesíthet szavatossági jogként (D. 21,1,19,6). A perlési határidőt az adásvétel megkötésétől, a garanciaígéret napjától ill. esetleg az ún. *experiundi potestas*, az áru megvizsgálási lehetőségének későbbi időpontjától számították.

6. SZERZŐDÉSI GYAKORLAT

Az aediliszi előírásokkal párhuzamosan kialakult egy pregnáns szerződési gyakorlat is Rómában. Évszázadokon át szinte változatlanul alkalmazott szerződési minták befolyásolták az okiratba foglalást, amelyek sokszor formulás könyvekbe gyűjtve terjedtek. Számos viaszos tábla maradt ránk rabszolgák eladásáról az Imperium Romanum különböző szegleteiből (Herculaneum, Pompeji, Puteoli, Dácia, Ravenna, Egyiptom...).

Összefoglalóan megállapíthatjuk ezekről, hogy az eladó sokszor kifejezetten helytállást vállal olyan hibákért is, amelyekre vonatkozóan az *aedilis curulis* tájékoztatási kötelezettsége vonatkozik. E hasonlóság alapján sokáig az volt az uralkodó nézet, hogy a szerződési kikötések közvetlen kapcsolatban álltak az aediliszi ediktummal. Formakényszert tételeztek fel a kutatók, azaz az aediliszi stipulációs garancia előírását az edictumban szereplő kellékhibák hiányára vonatkozóan. A kandidátusi disszertációmban ill. annak kibővített német nyelvű kiadásában azt igyekeztem bizonyítani, hogy az okirati gyakorlat független az aediliszi normától; nem kötelező jótállásról, hanem a felek között kialakult önkéntes

garanciaígéretről van itt szó.

Szerződési kikötésekkel, garanciaígérettekkel gyakran találkozunk a klasszikus római jogászok kommentárjaiban is, ha valamilyen konkrét jogvitában adnak szakvéleményt. Az írásbeli vagy szóbeli kikötések a *lex contractus* kategóriájába tartoznak, és a felek felelősségének a mindenkori szerződésből eredően elsődleges kritériumai. A *leges venditionis* történeti hűségű értelmezése azonban elengedhetetlen a klasszikus római joghelyes értelmezéséhez.

7. VISSZA A FORRÁSHOZ

De térjünk vissza kiindulópontunkhoz, Ulpianus jogesetéhez (D. 19,1,13,pr.-1). Az aediliszi edictumok tartalmát a praetor recipiálta, azaz felvette a saját iurisdictiója tartalmába (D. 19,1,11,3): *Redhibitionem quoque contineri empti iudicio et Labeo et Sabinus putant et nos probamus.*

Közismert tény, hogy az *aedilis curulis* edictumát Hadrianus korában az ún. *Edictum Perpetuum* anyagába függelékként felvették. Már a köztársaság korában is többször előfordult, hogy a praetorok az *aedilis curulis* iurisdictió tevékenységét is ellátták, ha ez a magisztratúra átmenetileg nem volt betöltve. Ebből eredően a praetorok (impériumuk alapján) esetenként az aediliszi eljárás tipikus perlési formuláit is kiadták a feleknek. Ha azonban a felek *in iure* az aediliszi eljárás mellett döntöttek, akkor ők maguk és a praetor is kötve maradtak az aediliszi edictum előírásaihoz, még hozzá kivétel nélkül. A praetor tehát az *actio empti* keretében is alkalmazhatta az objektív felelősséget és az ehhez szükséges bizonyítási programot, de a jogkövetkezmény is az aediliszi normák szerint alakult: *interesse* helyett „csupán” elállás vagy vételárcsökkenés; az eladó helytállása mindig a vételárban maradt limitálva (D. 19,1,11,3). Ilyen tartalommal ment végbe az aediliszi jog recepciója az adásvételi jogba.

D. 19,1,11,3 alatt Ulpianus az eladó felelősségét a praetori adásvételi jogban ezen alapelvek szerint elemzi. A *venditor sciens*, a vétkes (rosszhiszemű) eladó minden kellékhibáért felel; felelősségének alapja csalárd magatartása, amely a *bona fides* elvét sérti.

Más a helyzet a *venditor ignorans*, a jóhiszemű eladó esetén, aki nem tudott a hibáról. Ő nem sértette meg a *bona fides* elvét, neki a magatartása nem róható fel – a jogász mégis amellett voksol, hogy feleljen bizonyos rejtett hibákért – bár következtelenül nem mindegyikért. A *fugitivus* esetében feleljen, a *fur* esetében ne. Mi a különbség oka?

Ulpianus ugyan kitérő indoklást ad, a fentiek mégis azt mutatják, hogy az ok a különböző felelősségi jogalapban rejlik. A *fugitivus* esetében az aediliszi edictum objektív felelősséget ró az eladóra. A *fur* nem szerepel a kellékhibák aediliszi

katalógusában, ezért az eladó alapján véve csak vétkeességi alapon felel a tolvaj rabszolga eladásáért: ha a *venditor sciens* tudva hallgat el valamilyen releváns hibát, akkor dolózusan jár el, tehát az *actio emptiva* a praetori adásvételi jog szerint perelhető. Objektív, vétkeességtől független felelősség nem terheli a fur eladóját, csak ha kifejezett jótállási ígéret (*dictum* vagy *promissum*) formájában biztosítja a vevőt a rabszolga ezen hibától való mentessége felől. A szerződési gyakorlatban gyakran megtalálható a *si dixerit furem non esse* klauzúrára való utalás (pl. D. 21,1,17,20). Erre utal az Ulpianuszi szöveg folytatása is: *adseveravit autem bonae frugi et fidum*. A 3. § az eladó fokozott felelősségét rögzíti jótállás (garanciaígéret) esetén: ha nem volt tudomása a rabszolga tolvaj voltáról, de jótállást vállal annak jó természetéért, jelleméért – és ezen jótállás okán drágábban tudta eladni. Ulpianus amellett érvel, hogy *ex empto*, azaz a *bonae fidei iudicium* keretében a jóhiszemű (vétlen) eladó ellen is megadassék a kereset – hisz nem kellett volna könnyelvűen jótállást vállalnia általa nem pontosan ismert körülményekre. A praetor a kellékhiba fennállásának kockázatát – az aediliszi edictum *dictum* – felelőssége értelmében – az eladóra telepíti.

De térjünk vissza a *pecus morbosum* ill. a *tignum vitiosum* kazuisztikusan felvetett problémájához. A *fugitivus*ért való vétlen felelősség közvetlenül levezethető volt az aediliszi edictumból; ennek mintájára kell a beteg állatért és a hibás gerendáért való helytállást is megindokolni, bár az érvelési lánc egy kicsit bonyolultabb.

A *pecus morbosum* recepciós történetét még viszonylag könnyű összeállítani. Az aedilis curlis a rabszolgákon kívül *iumenta*, igásállatok eladására is hirdetett edictumot piaci eladási előírásokkal, amely szerint a *morbis*, *vitium* (betegség, testi hiba) nyíltan közlendő a vevővel. A tájékoztatási kötelezettség elmulasztása miatt itt is objektív felelősség terheli az eladót, a vevő hat hónapon belül elállásra, egy éven belül vételárcsökkentésre perelhet (D. 21,1,38 pr.). Az edictum szövege a *iumentum* szót használja, amely igásállatot jelent. De D. 21,1,38,4-5 alatt Ulpianus kijelenti, hogy a *pecus*, azaz minden négylábú nyájban élő állat is a *iumentum* fogalma alá esik az edictum szempontjából. A vétkeességtől független felelősség tehát itt is az aediliszi normára vezethető vissza.

Nehezebb az összefüggés kimutatása a *tignum vitiosum* esetében. A szakirodalomban sokan úgy látják, hogy a *venditor ignorans* helytállási kötelezettsége a hibás gerenda esetében a kellékszavatosság minden árura és minden adásvételi szerződésre (piactól függetlenül) való kiterjesztését jelenti már a klasszikus római jogban, amit a jusztinianuszi kodifikáció is átvesz (így pl. Honsell). Az aediliszi edictum hiba-katalógusa már nem kötné a praetort, aki az *actio emptiva* bármilyen dolognál megadhatná a vétlen eladó ellen is.

Elég, ha egy pillantást vetünk az előbb tárgyalt *fugitivus-fur* variációja, és mindjárt látjuk az ellentmondást. Ha Ulpianus

általánosan érvényes, az aediliszi edictumon túllépő objektív alapú kellékszavatosságból indult volna ki, akkor nem állíthatta volna szembe a *fugitivus* és a *fur* iskolapéldáját; hisz akkor a *fur* esetében is felelnie kellett volna a vétlen eladónak is. A hibás gerenda esetét itt most nem tárgyaljuk.

8. KONKLÚZIÓ

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a klasszikus római jogászok biztonságosan eligazodtak a vétkes és vétlen felelősség ill. a kettő vegyes alkalmazásának útvesztőiben. Nem riadtak vissza dogmatikai akadályok miatt a vegyes felelősségi rendszer használatától. Ugyanakkor precízen különböztettek a felelősségi jogalapok között. A szigorú objektív felelősséget taxatív esetekre korlátozták és alig próbálkoztak a kiterjesztéssel. A marasztalásnál is megtartották a tiszta különválást és a vétlen eladó helytállási kötelezettségét a vételárban maximálták.

JELLEN TANYAG A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEMEN KÉSZÜLT AZ EURÓPAI UNIÓ
TÁMOGATÁSÁVAL. PROJEKT AZONOSÍTÓ: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

